

Український переклад термінології німецької гуманітаристики

Ми продовжуємо публікувати матеріали семінарів «Український переклад термінології німецької гуманітаристики», які відбуваються за підтримки Гете-Інституту в Києві. У цьому числі ми представляємо матеріал семінару, присвяченого проблемам перекладу з німецької на українську термінології комунікативної філософії і трансцендентальної прагматики. Модерував семінар Вахтанг Кебуладзе. Запрошеним експертом був Анатолій Єрмоленко.

ПОНЯТТЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ФІЛОСОФІЇ І ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОЇ ПРАГМАТИКИ

Вахтанг Кебуладзе: Попередні семінари в цьому році були присвячені проблемам перекладу творів авторів першої половини ХХ сторіччя — Мартина Бубера, Макса Шелера тощо. Сьогодні, натомість, ми маємо обговорити проблеми українського перекладу термінології комунікативної філософії і трансцендентальної прагматики, тобто напрямків філософії, які формувалися в другій половині минулого сторіччя й безпосередньо впливають на сучасний філософський дискурс.

Анатолій Єрмоленко: Саме з поняття дискурсу ми й почнемо. Зауважу, що в цьому слові варто ставити наголос на другому складі. Адже воно походить від латинського *discursus*, яке, своєю чергою, пов'язане з *discurrere* (бігати туди-сюди), що й означається словом *cursus* (рух, біг) і префіксом *dis*. Цей префікс надає поняттю, до якого додається, негативного або протилежного змісту, тобто означає заперечення, зміну напрямку, як у словах «дисбаланс», «дисфункція», «диспропорція» тощо. Згодом слово дискурс як мовленнєва взаємодія було запозичено французькою (*discours*) і німецькою (*Diskurs*) мовами, у яких наголошено другий склад.

Є широке розуміння цього поняття, що тягне свій родовід від французької традиції, де дискурс розуміють як будь-який мовленнєвий акт. Вужче тлумачення цього поняття пов'язане насамперед із аргументативними мовленнєвими актами (К.-О. Апель, Д. Бюлер, Ю. Габермас), спрямованими на досягнення порозуміння, що відрізняє поняття дискурсу від понять мовлення, діалогу, розмови, балачок тощо.

«Diskursethik» (етика дискурсу) — універсалістська макроетика К.-О. Апеля, Д. Бюлера, Ю. Габермаса, Г. Гронке та ін. У цьому словосполученні подвійний зміст. Адже, з одного боку, це *етика* дискурсу, що передбачає певні правила, які за своєю сутністю є етичними, адже виключають будь-яке інструментальне ставлення до іншого в межах дискурсу. З іншого боку, ці правила, за допомоги яких досягається порозуміння, самі визначаються дискурсом, тому це *дискурсивна* етика. У цьому плані й перетинаються дискурсивна практика і етика. Тому найпершим серед цих правил є визнання *Іншого* рівноправним партнером у дискурсі.

«Diskurspartner» (партнер у дискурсі) — це теж етична категорія, адже йдеться тут про визнання іншого рівноправним партнером, що передбачає повагу до нього, визнання його гідності, його права брати участь у дискурсі.

«Zweckrationales Handeln» — цілераціональна (інструментальна) дія, спрямована на досягнення певних цілей, застосовуючи відповідні засоби (схема «ціль—засіб—результат») і спираючись на причиннево-наслідкові відношення у природі, що їх вивчають «науки про природу».

«Kommunikatives Handeln» — комунікативна дія, спрямована на досягнення порозуміння між мовцями, чого не можна досягти на кшталт того, «як кухар готує страву» (Ю. Габермас).

«Strategisches Handeln» — комунікативна дія, подібна до цілераціональної дії, спрямованої на результат, де *Інший* постає об'єктом, засобом, ресурсом тощо, і це пов'язане з розпорядженням ними, використанням їх, пануванням над ними тощо. Граничним проявом стратегічної дії є війна (гр. стратегія — похід, війна).

Поняття «Geltungsanspruch» нерідко перекладають як «претензія на значущість», мабуть, під впливом російського «претензия на значимость», на яке донедавна можна було натрапити в російських перекладах сучасної німецької філософської літератури. Проте термін «претензія» містить у собі й негативний відтінок. Свого часу я запропонував перекладати цей термін як «домагання значущості», яке, гадаю, прижилося. У російськомовних перекладах вже також вживається термін «притязание» замість «претензия», застосовуваного раніше.

«Mitverantwortung» — співвідповідальність (спільна відповідальність), що не заперечує, а «знімає» індивідуальну відповідальність, відповідно до процедур досягнення порозуміння на підставі регулятивного принципу трансцендентальної (ідеальної) комунікації.

«Zukunftsverantwortung» — відповідальність, що передбачає спільну відповідальність людства за/перед майбутнє/-ім, де майбутнє постає і як онтологічна категорія, і як регулятивна ідея.

Ще одним, вкрай важливим поняттям для комунікативної теорії є поняття «Mündigkeit», яке, на мою думку, слід перекладати як «зрілість», або «повноліття». Це поняття, як складник концепції «публічного застосування розуму» І. Канта, представники комунікативної теорії етимологічно виводять із «Mund» — рот, вуста, розвиваючи традицію кореляції Mündigkeit і здатності говорити М. Лютера і Г.Е. Лесинга,

Своєю чергою, німецьке «Bevormundung» означає опіку, піклування (Bevor-mund-ung), де bevor — поки ще ні; bevormunden — опікуватись, буквально: займатися тим, хто ще не може за себе нічого сказати, не досяг зрілості, повноліття. Щоправда, існує й інше, монологічно-стратегічне трактування цього поняття, згідно з яким «Mündigkeit» етимологічно виводиться зі старонімецького «Munt», яке відповідно до своїх середньовічних джерел відбивало панівне становище господаря стосовно жінки, дітей та домашньої прислуги.

«Rechtfertigung» (виправдання, обґрунтування, легітимація). Поняття «Letztbegründung» (нім. letzt — останній, кінцевий, граничний; die Begründung — обґрунтування) — одне з ключових понять трансцендентальної прагматики. Це поняття інколи перекладають як «останнє обґрунтування», беручи за основу тільки одне зі значень німецького «letz». Я пропоную перекладати «Letztbegründung» як «граничне обґрунтування», а російською — «предельное обоснование», чим послуговуються й сучасні російські переклади.

Це поняття набуває важливого значення не тільки у царині теоретичного пізнання, а й у сфері практичної філософії — обґрунтування моралі, права та політики. Відповідно до парадигмальних змін в історії філософії до філософії дискурсу граничне обґрунтування не ототожнюється ані зі структурою буття догматичної метафізики, ані зі структурою самосвідомості філософії суб'єктивності, а, розвиваючи постметафізичні тенденції в філософії, ставить питання про *можливість* і *необхідність* граничного обґрунтування.

«Selbstwiderspruch, performativer» (перформативна суперечність твердження самому собі) у цьому сенсі є важливим поняттям для трансцендентально-дискурсивного обґрунтування, що постає у прагматично-рефлексійному виявленні цієї суперечності.

Складником цього процесу є також поняття «Selbsteinholung», що дослівно означає «забігання перед собою», «самовипередження». Цей термін можна перекладати як «передхоплення», або «самовипередження», що дотичне також до «герменевтичного кола», що править за основу для граничного обґрунтування.

Для цього запроваджено також поняття «Unhintergebarkeit», яке вживають поряд із «граничним обґрунтуванням». Дослівно це слово можна, мабуть, перекласти як «дещо таке, за чим вже ніщо не стоїть», отже, воно саме вже і є «граничною підставою», що не потребує подальшого обґрунтування, адже ця підстава і є чимось таким, що не можна спростувати. Отже, по-

няття «Unhintergebarkeit» пропоную перекладати як «неспростовне», або «незаперечне».

Ще одним важливим поняттям комунікативної філософії є «das beste Argument», яке дослівно можна перекласти як «ліпший аргумент» і здебільшого його так і перекладають. Зокрема, це поняття застосовують у критиці трансцендентально-прагматичної позиції Ю. Габермас, Г. Скірбек та ін., які заперечують концепти «граничного обґрунтування» та «ідеальної комунікації», вважаючи, що достатньо *ліпшого* аргументу в реальній комунікації, з яким погодяться учасники дискурсу. Ця позиція й дістала назву «меліоризм» (від лат. *melior* — ліпший, кращий).

Однак, спираючись на нашу мовну традицію, я пропоную поняття «вагомішого аргументу», і вважаю, зокрема, що Габермасовий концепт «*zwanglosen Zwang des besseren Argumentes*» слід перекладати як «невимушений примус вагомішого аргументу». Хоча в перекладі творів, що втілюють концепції, у яких заперечується граничне обґрунтування, можна вживати й поняття «ліпшого» чи «кращого» аргументу. Проте, як на мене, без застосування принципу «граничного обґрунтування» етика приречена на контекстуалізм, релятивізм і нігілізм.

Єрмоленко, Анатолій — доктор філософських наук, професор, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу соціальної філософії Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.

Кебуладзе, Вахтанг — доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.
